

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОН» ЯК ВИМОГА ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

У статті розглянуто питання розуміння закону як основоположного акта регулювання суспільних відносин. Розкрито вимоги принципу правової визначеності до закону, а також підходи відомих теоретиків права, зокрема Лона Фулера, до досконалих правових актів.

Ключові слова: ознаки закону, правова визначеність закону, вісім принципів юридичної досконалості Лона Фулера.

Aequum et bonum est lex legum
(Справедливість і благо – закон законів)

Загальновідомо, що закон – це нормативно-правовий акт, який приймається законодавчою владою держави або шляхом референдуму у спеціальному порядку та регулює найважливіші суспільні відносини.

Виділяють такі ознаки закону:

- це юридичний документ, який є уособленням волевиявлення народу та відповідає загальнолюдським принципам права;
- це документ, який приймається найвищим представницьким органом держави – парламентом, або у процесі всенародного голосування – референдуму;
- це документ, який затверджується в особливому порядку, що називається законодавчим процесом. Набрання чинності, внесення змін і доповнень, припинення дії закону також здійснюється у спеціальному порядку. Цей порядок визначається конституцією держави (ст.ст. 93–94, розділ XIII Конституції України) або спеціальним законом;
- це нормативно-правовий акт (далі – НПА), який містить норми права, що регулюють найважливіші суспільні відносини. Ці відносини мають особливу цінність та значення для суспільства та держави, вони є типовими та стійкими, тобто найбільш стабільними й такими, що не швидко змінюються. Але закон повинен реагувати на актуальні зміни суспільного життя та відповідати вимогам сучасності. Коло відносин, які можуть бути предметом законодавчого регулювання, не можна чітко визначити. Проте Конституція України передбачає ті відносини, які виключно законами України визначаються і встановлюються (ст. 92). Це не означає, що перелік таких відносин є вичерп-

ним, це означає, що зазначені відносини є найважливішими для суспільного життя і вони не можуть бути предметом регулювання підзаконних НПА;

- це документ, який в ієрархії НПА має вищу юридичну силу. Тобто всі інші НПА (підзаконні) мають відповідати вимогам закону та забезпечувати порядок його виконання. У разі, якщо підзаконний НПА суперечить нормам закону, він не підлягає застосуванню та може бути оскаржений у порядку адміністративного судочинства;
- це документ, який створено за особливими правилами юридичної техніки і який має спеціальну структуру та реквізити (назва закону, мета його прийняття, дата та ін.).

Особливе значення має порядок набрання чинності законом, зокрема встановлені для цього певні строки. Так, відповідно до ст. 94 Конституції України закон набирає чинності через 10 днів з дня його офіційного оприлюднення. Це положення є надзвичайно важливим, оскільки ст. 57 Конституції України передбачає, що закони та інші НПА, які визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення. Не доведені до відома населення закони є нечинними.

Цікавою є практика Європейського суду з прав людини щодо того, що вважати законом. Норму не можна вважати «законом», якщо її не сформульовано достатньо чітко, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. З другого боку, хоча певність у законі надзвичайно бажана, забезпечення її може призвести до надмірної ригідності, тоді як закон ніколи не повинен відставати від обставин, що змінюються. Ступінь чіткості, яку мають забезпечувати формулювання національних законів – і яка в жодному випадку не може охопити всі непередбачувані обставини, – значною мірою залежить

від змісту цього документа, сфери, на яку поширюється закон, а також від кількості та статусу тих, кому він адресований («Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства»), рішення від 25 листопада 1999 року).

Отже, для того щоб закон був якісним, на думку суду, він має відповідати таким основним вимогам:

- 1) закон має бути загальнодоступним для того, щоб громадянин знав, що за певних обставин застосовується саме цей закон;
- 2) норма закону повинна бути сформульована достатньо чітко, щоб громадянин міг регулювати свою поведінку, а в разі надання йому кваліфікованої консультації був здатний розумно передбачити наслідки, до яких призведе його певна дія [1, с. 99].

Ці ознаки закону характеризують змістовні вимоги принципу правової визначеності. «У них закладено той зміст, який забезпечує набір матеріальних норм, що мають внутрішній характер стосовно закону. Такими установчими принципами є: і) «закон – спрямований у майбутнє»; ii) «закон – зрозумілий»; та iii) «закон – загальний» [2, с. 759].

Гаск виділяє такі вимоги до закону: «закони мають бути загальними, однаково до всіх застосовними і чітко сформульованими» [3, с. 77].

Професор Лон Фулер у своїй відомій праці «Мораль права» сформулював свої вимоги до закону. Автор робить висновок, що спроба створити й утримати систему правових норм може зазнати невдачі принаймні на восьми напрямках, себто існує «вісім прямих шляхів до біди»:

- 1) коли не вдається створити правил взагалі і тоді кожне питання доводиться вирішувати на основі *ad hoc*;
- 2) неоповіщення правил, чи незабезпечення доступу до правил тим, від кого вимагається їх дотримуватися;
- 3) зловживання законодавством зворотної дії;
- 4) незабезпечення зрозумілості правил;
- 5) запровадження суперечливих правил;
- 6) запровадження правил, які вимагають такої поведінки, що є поза межами можливостей сторони, якої це стосується;

7) внесення змін до правил так часто, що громадянин не може зорієнтувати свою поведінку на їхній основі;

8) незабезпечення відповідності між правилами – у тому вигляді, у якому їх проголошено, та їхнім фактичним застосуванням.

Цілковите недотримання будь-якого з цих восьми напрямів, на думку Фулера, внаслідку не просто дає «погану систему права», воно «дає щось таке, що взагалі не можна назвати правовою системою» [4, с. 718].

Цим восьми шляхам, що унеможливають створення права, професор Лон Фулер протиставив «вісім принципів юридичної досконалості», які в сукупності становлять те, до чого має прагнути система норм:

- 1) загальність права;
- 2) промульгація;
- 3) заборона законів зворотної дії;
- 4) чіткість/зрозумілість законів;
- 5) неприпустимість суперечностей у законах;
- 6) заборона законів, що вимагають неможливого;
- 7) сталість законів у часі;
- 8) відповідність між офіційною дією і проголошеним правилом.

Якщо підійматись усе вище й вище шкалою досягнень від найнижчого рівня (який є невідмінною умовою існування права взагалі) і просуватись до того рівня, який стає викликом людським можливостям, тоді на вершині такого сходження можна опинитись перед спокусою уяви-ти утопію законності. «Утопія законності» – це коли:

- 1) всі норми є досконало чіткими;
- 2) вони узгоджені між собою;
- 3) вони відомі кожному громадянину;
- 4) вони ніколи не мають зворотної сили;
- 5) вони залишаються незмінними впродовж тривалого часу;
- 6) вони вимагають тільки того, що є можливим;
- 7) їх ретельно дотримуються суди, поліція і будь-хто ще, на кого покладено функції застосування цих правил [4, с. 720].

Список літератури

1. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. – К. : Реферат, 2002. – 343 с.
2. Luc B. Tremblay. The Rule of Law, Justice, and Interpretation (1997) (Цит. за: Головатий С. Верховенство права. Книга друга. Від доктрини – до принципу / С. Головатий. – К. : Фенікс, 2006. – 1276 с.
3. Браян Таманага. Верховенство права / Браян Таманага. – К. : Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2007. – 205 с.
4. Lon L. Fuller. The Morality of Law (1969) (Цит. за: Сергій Головатий. Верховенство права. Книга друга. Від доктрини – до принципу. – К. : Фенікс, 2006. – 1276 с.).

Y. Matveieva

INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF “LAW” AS A REQUIREMENT OF THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY

In the article the Author discusses the issue of understanding of law as a fundamental act of regulation of social relations. The Author analyses the requirements of the principle of legal certainty regarding a law, as well as the views of famous legal theorists, in particular Lon L. Fuller, on the ideal legal system.

Keywords: features of law, certainty of law, Lon L. Fuller's eight principles of legality.

Матеріал надійшов 19.03.2014

УДК 342:340.12 (477)

Кістяник В. І.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУДОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ В РІЗНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

У статті досліджено методи використання судової аргументації в різних правових системах, а також вплив такої судової практики на правозастосовчий процес в Україні.

Ключові слова: судова аргументація, прецедент, аналогія, конституція, принципи права, судовий активізм.

Розвиток теоретичних знань про судову аргументацію повинен здійснюватися на основі порівняльного методу. Тому варто дослідити, яким чином аргументація, що використовується в різних правових системах, може бути застосована і в Україні.

Вчений-практик Х. Гертель відзначає ту обставину, що сьогодні фактично існують п'ять типів правових сімей. На прикладі дослідження цивільного права, науковець доводить думку про те, що перша з них – це сім'я загального права (common law system), друга – романо-германська правова сім'я, третя – це германська німецькомовна сім'я, четверта – комуністична правова сім'я і п'ята – азійський тип правової сім'ї [1, с. 128].

Зважаючи на те, що сьогодні важливе значення для нас має розгляд проблеми судової аргументації, то в цьому випадку доцільно зупи-

нитися на двох типах правових сімей, а саме на сім'ї загального права та на романо-германській правовій сім'ї.

Основним моментом, який варто відзначити, – є те, що правова аргументація значно пов'язана із суддівським активізмом. Х. Тіррел, науковець з англійського університету Queen Mary, у дослідженні «Зміна правової аргументації у Верховному суді Великобританії» за 2013 рік дослідила статистику, як застосовувалася іноземна судова практика Верховним судом Великої Британії, і дійшла висновку, що 16,1 % – це справи, де є окрема думка судді і використовується іноземна судова практика, 41 % – справи, де застосовується «угода» (agreement) та іноземна судова практика, 61,8 % – це справи, де є окреме рішення і також застосовується міжнародна судова практика [2]. Беручи до уваги застосування права у судах національної юрисдикції, варто констатувати, що суд-